

The impact of the Ukraine war on the turn from geoeconomics to geopolitics in Iran-EU relations

Mohammad Javad Soltani Gishini *Corresponding Author* Lecturer in the Political Science Department of Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.. E-mail: mohammadgi1367@gmail.com

Niknam Arshadnia PhD in International Relations, Isfahan University, Isfahan, Iran. E-mail: arshadnianiknam@gmail.com

Article Info

Article Type:

Reserch Article

Keywords:

European Union,
National Security,
Iran,
Geoeconomics,
Russia

ABSTRACT

Russia-Ukraine interaction in the last decade has been effective in Iran-EU relations. After America's withdrawal from the JCPOA, Russia was Iran's partner in reducing pressure on the international scene. The lack of support from Moscow leaves Tehran without an effective supporter against the West. Revival of the JCPOA is the cornerstone of Iran's relations with the European Union so that the US can be forced to return to the JCPOA. However, Iran's support for Russia has increased the tension in Iran's relations with this union. The article's main question is why Iran's military interactions with Russia in the Ukraine war have removed geo-economics from the EU's relations with Iran. The research hypothesizes that from the point of view of the European Union, Iran seeks to strengthen Russia's hegemonic position in Europe with its support of Russia. This article, using the documentary method and the use of library and internet resources, and using the theoretical model of decentralized globalism, concludes that between the possible economic gains resulting from this war (geoeconomics) and the long-term benefits of convergence with Russia (geopolitics), Iran inevitably chooses the second option. This choice makes the future of Tehran's relations with the European Union challenging.

Cite this Article: Soltani Gishini, M. J. , & Arshadnia, N. (2024). The impact of the Ukraine war on the turn from geoeconomics to geopolitics in Iran-EU relations. *International Relations Researches*, 14(3), 7-29. doi: 10.22034/irr.2024.441818.2504

© Author(s)

Publisher: Iranian Association of International Studies

DOI: 10.22034/irr.2024.441818.2504

تأثیر جنگ اوکراین بر چرخش از ژئواکونومیک به ژئوپلیتیک در روابط ایران-اتحادیه اروپا

محمدجواد سلطانی گیشینی نویسنده مسئول، مدرس گروه علوم سیاسی دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.

رایانامه: mohammadgi1367@gmail.com

نیکنام ارشدنیا دکتری روابط بین الملل، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه: arshadnianiknam@gmail.com

درباره مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	تعامل روسیه-اوکراین در یک دهه اخیر بر روابط ایران-اتحادیه اروپا مؤثر بوده است. پس از خروج آمریکا از برجام، روسیه شریک ایران در کاهش فشارها در صحنه بین‌المللی بود. عدم حمایت از مسکو در جنگ ۲۰۲۲، تهران را بدون یک حامی مؤثر در برابر غرب باقی می‌گذارد. احیای برجام سنگ‌بنای روابط ایران با اتحادیه اروپا است تا آمریکا مجاب گردد به برجام بازگردد. اما حمایت ایران از روسیه سبب افزایش تنش در روابط ایران با این اتحادیه شده است. پرسش اصلی مقاله این است که چرا تعاملات نظامی ایران با روسیه در جنگ اوکراین ژئواکونومیک را از روابط ایران-اتحادیه اروپا حذف کرده است؟ فرضیه تحقیق این است که از نگاه اتحادیه اروپا، ایران با حمایت‌های خود از روسیه، به دنبال تقویت موقعیت هژمونی روسیه در اروپا است. این مقاله با روش پژوهش کیفی مبتنی بر گردآوری داده‌ها به صورت اسنادی و استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی و بهره‌گیری از مدل نظری جهانی‌گرایی غیرمتمرکز به این نتیجه می‌رسد ایران بین دستاوردهای اقتصادی محتمل ناشی از این جنگ (ژئواکونومیک) و منافع بلندمدت همگرایی با روسیه (ژئوپلیتیک) ناچار گزینه دوم را انتخاب می‌کند که این انتخاب آینده روابط تهران با اتحادیه اروپا را چالش‌زا می‌کند.
کلیدواژه‌ها: اتحادیه اروپا، امنیت ملی، ایران، ژئواکونومی، روسیه.	
تاریخچه مقاله تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۲/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۹/۲۵	

استناد به این مقاله: سلطانی گیشینی، محمدجواد، & ارشدنیا، نیکنام. (۱۴۰۳). تأثیر جنگ اوکراین بر چرخش از ژئواکونومیک به ژئوپلیتیک

در روابط ایران-اتحادیه اروپا. پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۱۴(۳)، ۷-۲۹. doi: 10.22034/irr.2024.441818.2504

© نویسنده(گان)

ناشر: انجمن ایرانی روابط بین‌الملل

مساله اوکراین تبدیل به اصلی‌ترین چالش ژئوپلیتیک اتحادیه اروپا با روسیه شده است. روسیه توسعه‌طلبی ناتو و تلاش اوکراین برای عضویت در نهادهای غربی را یک دام ژئوپلیتیکی برای خود می‌داند که در صورت پذیرش آن، باید در آینده نزدیک شاهد یک کمربند بهداشتی دیگر باشد که در آن حوزه تمدنی روس ضمن الحاق به نهادهای غربی، حلقه امنیتی را برای این ابرقدرت هسته‌ای تنگ‌تر می‌کند. نتیجه این وضعیت تبدیل روسیه به یک قدرت ضعیف خواهد شد که در مناسبات جهانی قدرت‌های آینده، حتی حوزه ژئواکونومیکی با محوریت روابط سیاسی-اقتصادی جایگاهی نخواهد داشت. بنابراین جنگ انتخاب اجباری روسیه بود. از سوی دیگر این بحران در اثنای به نتیجه رسیدن احیای برجام رخ داد که قرار بود روابط غرب با ایران را از عرصه ژئوپلیتیکی (سیاسی-نظامی) به عرصه ژئواکونومیکی سوق دهد. اما اتحادیه اروپا و روسیه، میانه‌داران مذاکرات ایران با ایالات متحده، درگیر بحرانی ژئوپلیتیکی شدند که در آن، ایالات متحده و ایران نیز باید اتخاذ موضع می‌کردند. حمایت ایران از مواضع اتحادیه اروپا برای بهره‌مندی از روابط سیاسی-اقتصادی در آینده، پشت به شریک ایدئولوژیک خود در برابر غرب بود. در حالی که در چهار دهه اخیر دیوار بی‌اعتمادی بین غرب و ایران به شدت مستحکم شده است. این در حالی است که روسیه در مذاکرات احیای برجام ذی‌نفع است. حمایت از موضع ژئوپلیتیکی روسیه در قبال اوکراین به معنای افزایش تقابل با غرب بود که نتیجه اولیه آن، همبستگی بیشتر غرب علیه ایران و نابودی برجام است. در هر حال نتیجه انتخاب هر یک از این گزینه‌ها یکسان بود و آن، حذف برجام از اولویت‌های طرفین اصلی آن و ابقای ایران در تنش‌های ژئوپلیتیکی است.

بنابراین ایران متأثر از الزامات ایدئولوژیک، منافع ملی و اشتراک با روسیه در نوع تهدیدات، مسائل ژئوپلیتیکی را ترجیح داده، حمایت از روسیه را پیشه ساخت و این سؤال را در ذهن مخاطب ایجاد کرد که این انتخاب چه تاثیری بر روابط ایران با اتحادیه اروپا خواهد گذاشت؟ پاسخ به این پرسش از این رو اهمیت دارد که تنش ایران با غرب بر سر احیای برجام همچنان تداوم دارد و این بحران آن را عمیق‌تر کرد. با استفاده از مدل نظری لتواک و بوزان، این فرضیه مطرح می‌شود که در نظر اروپایی‌ها مواضع ایران در حمایت از منافع ژئوپلیتیکی مسکو در تضاد با ارزش‌های این اتحادیه است و این اتحادیه تعاملات ژئواکونومیکی خود با دیگر کشورها را بر اساس مواضع آن‌ها نسبت به جنگ اوکراین تنظیم می‌کند. این مقاله به بررسی پیامدهای این فرضیه در آینده روابط ایران با اتحادیه پرداخته می‌شود. به این منظور، در ادامه پس از مرور پیشینه، ابتدا چارچوب نظری مطرح می‌شود. سپس ریشه‌های بحران و

اهداف روسیه از جنگ مورد توجه قرار خواهد گرفت و در آخر واکنش اتحادیه اروپایی به این بحران و نگاه این اتحادیه به رویکرد ایران و پیامدهای آن بر روابط با ایران اشاره خواهد شد.

۱. پیشینه پژوهش

در ارتباط با موضوع این پژوهش ادبیات درخوری در سطح داخل تولید نشده است. کارهای ارائه شده به شکل مقالات در برخی اندیشکده‌ها و کتاب در نشریات خارجی نمایه شده‌اند که به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود. در ارتباط با دسته اول، جولیا پالیک (۲۰۲۲) در مقاله «تأثیر جنگ اوکراین بر روابط ایران و سعودی» به تأثیر جنگ اوکراین بر روابط ایران با اعراب خلیج فارس پرداخته است که در واقع پیامد این جنگ است. پالیک معتقد است این جنگ تمرکز روسیه از بحران‌های غرب آسیا را برداشته و ایران را در برابر رقبای منطقه‌ای خود و آمریکا تنها می‌گذارد. پالیک به تأثیر این جنگ بر روابط ایران با اتحادیه اروپا اشاره‌ای نکرده است. حمیدرضا عزیزی (۲۰۲۳) در مقاله‌ای «روابط نزدیک و پیچیده ایران-روسیه در میانه جنگ اوکراین در خاورمیانه» تمرکز خود را به پیامدهای این جنگ بر روابط تهران-مسکو گذاشته است. عزیزی معتقد است که در بحران سوریه، ایران روسیه را مجاب کرد به‌عنوان یک قدرت وارد این بحران به حمایت از مواضع ایران شود و حال در بحران اوکراین، تهران جواب این همکاری را با حمایت از مواضع روسیه می‌دهد. مصطفی کانر (۲۰۲۲) در مقاله «انتخاب تلخ ایران و جنگ اوکراین-روسیه» به نقش روسیه در برجام و سیاست خاورمیانه‌ای ایران اشاره می‌کند. از نظر کانر، تهران برای کسب حمایت روسیه در تعاملات آینده خود با غرب ناچار به حمایت از روسیه در جنگ با اوکراین بوده است. جیمز گلدگیر (۲۰۲۳) در گزارش بروکینگز «درس‌هایی از اوکراین» از چشم‌انداز غربی‌ها و از منظری ایدئولوژیک و روس‌ستیز به تحلیل بحران اوکراین پرداخته است. نویسنده تجاوز روسیه را اقدامی علیه نظم جهانی می‌داند که قدرت‌های شرقی و غربی در این بحران به رقابت برای موازنه‌سازی اقدام کرده‌اند. در این گزارش صرفاً به نقد مواضع چین پرداخته شده است. تانیا یاکونووا (۲۰۲۳) در مقاله خود با عنوان «هفت شیوه که جنگ روسیه علیه اوکراین جهان را تغییر داده است» به تغییر اتحادها، خطوط امنیتی، تهدید هسته‌ای، بحران سوخت و حقوق بین‌الملل اشاره می‌کند. در این مقاله یاکونووا صرفاً به روابط روسیه با ایران به‌عنوان شریک جدید روسیه در تجاوزهای نظامی اشاره شده است اما به تبعات این اتحاد اشاره‌ای نشده است.

در ارتباط با کتاب‌های مربوطه، عمده موارد عبارتند از: توماس هریس (۲۰۲۲) در کتاب خود با عنوان «جنگ ۲۰۲۲ اوکراین-روسیه» به ریشه‌های جنگ، تحریم‌ها و تبلیغات در آن پرداخته است. اثر هریس

صرفاً یک نگاه توصیفی با اتکا به جمع‌آوری اخبار می‌باشد و چندان زوایای گوناگون و بازیگران درگیر در بحران نپرداخته است. دیوید بوریسوف (۲۰۲۲) در کتاب خود با عنوان «درک ساده بحران روسیه-اوکراین: فهم تاریخ دو کشور و ریشه‌های بحران» از منظری داخلی به‌ویژه از چشم‌انداز تحولات پس از انقلاب رنگی اوکراین تا وقوع دو جنگ به تحلیل این بحران پرداخته است و به‌صورتی گذرا صرفاً به نقش تشدید کننده غرب اشاره کرده است. الهه کولایی (۲۰۱۳) در کتاب خود با عنوان «افسانه انقلاب‌های رنگی» به انقلاب نارنجی اوکراین نیز می‌پردازد که این انقلاب‌ها برای تقابل با تثبیت اقتدارگرایی در اعمار شوروی و گرایش به برقراری دموکراسی غربی رخ داده است که نویسنده معتقد است تصور وقوع چنین چیزی ساده‌انگارانه است. موضوعی که بعدها بستر وقوع دو جنگ علیه اوکراین را آماده کرد.

عمده کارهای صورت گرفته به پیامدهای این جنگ بر روابط ایران با اتحادیه اروپا نپرداخته‌اند و این درک را القا می‌کنند که گویی بین حمایت‌های ایران از روسیه در این بحران و تأثیر آن بر روابط ایران-اتحادیه اروپا ارتباطی وجود ندارد.

۲. رهیافت نظری: جهانی‌گرایی غیرمتمرکز^۱

لوتواک و بوزان در مدل جهانی‌گرایی غیرمتمرکز در باب چرایی اهمیت ژئواکونومیک بر ژئوپلیتیک و اینکه چرا در روابط برخی کشورها ترجیح ژئواکونومیک بر ژئوپلیتیک شکل نمی‌گیرد، به چهار عنصر فکری برای مدل نظری خود اشاره می‌کنند. نخست کاهش تقسیمات ایدئولوژیک بین بازیگران جهان است. اکثریت قاطع دولت‌ها پی به منافع اقتصادی ناشی از همکاری‌های سیاسی-اقتصادی برده‌اند و بنابراین در روابط خود کمتر ایدئولوژی را لحاظ می‌کنند و جنگ تبدیل به یک سناریوی بعید شده است (Buzan, Lawson, 2015: 247). ویژگی دوم تأکید بر نهادهای اولیه مشترک مانند دیپلماسی، حقوق بین‌الملل و عدم مداخله به عنوان یک هنجار است. هنگامی که کاهش تفاوت‌های ایدئولوژیک بین دولت‌ها با تغییر احتمالی از درگیری ژئوپلیتیک به رقابت ژئواکونومیک ترکیب می‌شود، این بستر از نهادهای اولیه پایه‌هایی را فراهم می‌کند که بر آن دنیایی از جهانی‌گرایی غیرمتمرکز اداره می‌شود. فرهنگ تعامل یک نظم ژئواکونومیک نرم، دوست و رقیب است، نه رقیب و دشمن. در این شرایط دولت‌هایی که به دنبال کسب هژمونی منطقه‌ای هستند، در این روند وقفه ایجاد می‌کنند و سطح تنش را در مناطق

^۱ - decentered globalization

و روابط بازیگران احیا می‌کنند (Luttwak, 1990: 17). ویژگی سوم گرایش به منطقه‌گرایی است. فقدان ابرقدرت‌ها و برجستگی قدرت‌های منطقه‌ای و بزرگ حکایت از یک نظم بین‌المللی منطقه‌ای شده‌تر دارد. گرایش به شرق در سیاست خارجی ایران یک بعد آن است. فقط در برخی از بخش‌های اتحادیه اروپا (به‌طور واضح بریتانیا و اروپای شرقی)، در میان برخی نخبگان در خاورمیانه و در ژاپن، هند و برخی از بخش‌هایی از آسیای جنوب شرقی که ترس از روسیه و قدرت چین مشهودتر است، اشتیاق پایداری برای حفظ قدرت ایالات متحده وجود دارد. در واقع گرایش‌های هژمونیک منطقه‌ای برخی کشورها سایر اعضا را از آینده نگران کرده است و ترجیح می‌دهند ایالات متحده کماکان نقش هژمون را داشته باشد (Luttwak, 1990: 19). این مساله در بحران اوکراین ۲۰۲۲ آشکار شد.

ویژگی چهارم گرایش به ژئواکونومیک به جای ژئوپلیتیک است. منظور لوتواک از ژئوپلیتیک به معنای رقابت سرزمینی است که ماهیت آن، روابط نظامی/سیاسی با حاصل جمع صفر بین دولت‌ها است. منظور وی از ژئواکونومیک رقابت با حاصل جمع صفر برای رشد است که ماهیت روابط از نوع سیاسی/اقتصادی است که در آن جنگ قدرت‌ها تا حد زیادی منتفی است. گروه‌بندی لوتواک به انواع سخت و نرم تقسیم می‌شود. ژئوپلیتیک سخت به این معناست که جنگ از روی قصد رویدادی مشروع و مورد انتظار است (Mann, 2012: 14-15). ژئوپلیتیک نرم به این معنی است که جنگ از روی قصد قدرت‌ها به حاشیه رانده می‌شود، اما رقابت سرزمینی و موازنه‌سازی/حفظ برتری نظامی همچنان مانند آنچه که در شرق آسیای معاصر و روابط اروپا-روسیه در قالب ناتو وجود دارد، باقی می‌ماند. ژئواکونومیک سخت به معنای رقابت با حاصل جمع صفر برای کسب سود است که ماهیت آن عمدتاً سیاسی/اقتصادی است. ژئواکونومیک نرم به معنای ترکیبی از روابط با حاصل جمع صفر و حاصل جمع مثبت است که ماهیت آن عمدتاً سیاسی/اقتصادی است.

با این حال بوزان و لوتواک معتقدند مدل نظری آن‌ها با یک چالش عمده مواجه است. در دنیای بدون ابرقدرت‌ها، دولت‌ها و مردمان جوامع کوچک‌تر در معرض خطر تبدیل شدن به دست نشاندگان قدرت (های منطقه‌ای) خود قرار می‌گیرند. وضعیتی که برای اوکراین شکل گرفت. این دولت‌های ضعیف در این شرایط به حمایت‌های خارجی دسترسی ندارند یا اصلاً چنین حمایتی وجود ندارد (Buzan, 2015: 247). Lawson, 2015: 247. برای برخی ممکن است پویش هژمونیک منطقه جغرافیایی آن‌ها گزینه بدتری نسبت به هژمونی غربی باشد. روسیه از قلدری بر همسایگان ضعیف‌تر خود دریغ نمی‌کند. مساله اوکراین یک نمونه است. بوزان و لوتواک معتقدند این قدرت‌ها به سبب نوع رفتار خود، ترجیحات ژئوپلیتیکی

همسایگان خود را تحریک می‌کنند و این روند منجر به اولویت روابط نظامی-سیاسی بر سیاسی-اقتصادی می‌شود (Mann, 2012: 15). موضوعی که در روابط ایران با روسیه و ایران با اتحادیه اروپا آشکار است و برای ایران نیز تداوم هژمونی جهانی آمریکا موضوعی چالش‌برانگیز است و ترجیح ایران همکاری با دولت‌های مخالف یکجانبه‌گرایی آمریکا است.

۳. ریشه‌های آغاز جنگ ۲۰۲۲ اوکراین-روسیه

برای تبیین ریشه‌های بحران ۲۰۲۲ باید به رقابت‌های ژئوپلیتیک دو ابرقدرت در جنگ سرد و پساجنگ سرد اشاره کرد. حمله روسیه به اوکراین از جهات مختلف قابل تحلیل است. به لحاظ سیاسی هدف روسیه از اعزام نیرو به اوکراین خلع قدرت زلینسکی رئیس جمهوری اوکراین و جایگزینی آن با جریان سیاسی حامی مسکو بود (Divsallar, 2023: 6). گسترش ناتو به شرق برای روسیه تهدیدی ژئوپلیتیکی است.

رفتار هژمونیک روسیه سبب شده روابط آن با غرب به سبب این منازعه در یکی از سردترین دوره‌های تاریخی خود قرار گیرد. درخواست عضویت فنلاند و سوئد در ناتو باعث شد که قدرت‌های شرق اروپا و مرکزی بیش از هر زمان دیگری علیه روسیه موضع گیرند و به سمت حمایت از هژمونی آمریکا متمایل شوند. گسترش ناتو به شرق، جنگ یوگسلاوی و تقویت اتحادیه اروپا باعث انزوای مسکو در معادلات جهانی شد (Koolae, 2019: 75). این تحولات این ذهنیت را در مسکو پدید آورد که غرب به دنبال قرار دادن روسیه در یک وضعیت کنترل شده می‌باشند. یلتسین رئیس جمهور وقت روسیه تلاش داشت از طریق تعامل با آمریکا نظم جدید جهانی مطابق با منافع ژئوپلیتیکی روسیه پایه‌گذاری شود و روسیه هم‌تراز آمریکا بتواند نقش‌آفرینی در معادلات جهانی داشته باشد. اما سیاستگذاران آمریکایی قائل به چنین موقعیتی برای روسیه نبودند و اینکه روسیه باید در نظم جدید جهانی به عنوان قدرت منطقه‌ای ایفای نقش نماید. این موضوع برای ملی‌گرایان روس قابل پذیرش نبود (Swoboda, 2022: 4). در همین شرایط مسکو نگران از سیاست ایجاد محدودیت ژئوپلیتیکی آمریکا در شرق اروپا، سیاست‌های هژمونیک در محیط پیرامونی خود اتخاذ کرد. مرشایمر در تأیید این دیدگاه معتقد است:

غرب به‌عمد این جنگ را به راه انداخت تا هیمنه قدر قدرتی روسیه را شکسته و این کشور را از صفوف قدرت‌های بزرگ خارج کند. غرب و اوکراین به‌اتفاق روسیه را تهدید موجودیتی می‌نگرند و روسیه نیز غرب و اوکراین را تهدید موجودیتی برای خود می‌داند. ... ریشه اصلی جنگ اوکراین، تلاش آمریکا برای تبدیل اوکراین به خاکریز غرب در مرز روسیه است. اگر

سیاست توسعه ناتو دنبال نشده بود، بعید بود جنگ رخ بدهد. آمریکا اوکراین را به ویرانی هدایت کرد (Mearsheimer, 2023).

از نظر قدرت‌های شرق اروپا روسیه با رفتاری تحریک‌آمیز در صدد حفظ نفوذ خود در شرق اروپاست. این قدرت‌ها برای تضمین امنیت خود درخواست عضویت در ناتو را دادند و این امر باعث نگرانی بیشتر روسیه شد (Charap, 2023:4). ترس متقابل روسیه از گسترش ناتو و احساس خطر قدرت‌های پیرامونی روسیه از خطر حمله نظامی یک وضعیت پیچیده امنیتی را در شرق اروپا حاکم ساخت. از این منظر حمله روسیه به اوکراین تلاش مسکو برای بازگرداندن اقتدار جهانی خود است (Racz, 2022:7). اقدام روسیه در به چالش کشیدن ناتو در راستای منافع ایران نیز است. این حمله اوج ناامیدی روسیه و واشنگتن از نظم جهانی است. در حالی که در جنگ سرد روابط دو کشور این میزان به تنش منجر نشده بود. تفاوت در برداشت‌های روسیه و آمریکا از نظم جهانی خودش را در بحران اوکراین نشان داد. اجماع غرب بر سر مجازات روسیه از همین منطق سرچشمه می‌گیرد (Davis, Slobodchikoff, 2022:2).

۴. اهداف روسیه از حمله نظامی به اوکراین

در تبیین اهداف روسیه نخست جاه طلبی‌های استراتژیک مسکو در هم‌آوردی با آمریکا مهم است. حمله به اوکراین به نوعی تلاش روسیه برای رخ‌نمایی جایگاه ابرقدرتی خود در برابر آمریکا و حفظ هژمونی منطقه‌ای خود در اروپا است. نظم مطلوب پوتین، شکل‌گیری و تثبیت نظامی چند قطبی و عبور از تک قطبی آمریکا است که در عین حال موقعیت هژمونی روسیه در اروپا حفظ شود (Smith, 2022:2-3). در روابط بین‌الملل مدنظر غرب بازیگری که به دنبال تجدیدنظر طلبی در نظم مستقر باشد به عنوان بازیگری مخل امنیت جهانی شناخته می‌شود و برای همین از سوی بازیگران بزرگ جهانی اقدامات روسیه در اوکراین تصدیق نشد.

هدف دیگر روسیه از جنگ با اوکراین، برجسته‌سازی مفهوم جدید سیاست خارجی خود است که بر ضرورت پایان دادن به انحصار غرب متمرکز است. لاوروف وزیر خارجه روسیه در سخنرانی ۲۰۲۳ در دوما بر این مفهوم تاکید کرد. ابزار این مفهوم تمرکز بر روسیه متحد با تکیه بر حوزه تمدنی روس برای مبارزه با استعمار نوین است (ISNA, 2022). چراکه از نظر روس‌ها هدف از جنگ ترکیبی غرب علیه روسیه، محاصره و تبدیل آن به یک کشور طرد شده است.

با این حال اقتصاد روسیه یک اقتصاد درجه سوم و متکی به صادرات هیدروکربونی است و از این منظر برقراری توازن میان نیازمندی‌های نظامی با ظرفیت‌های موجود اقتصادی روسیه تقریباً غیر ممکن است

تا روسیه بتواند یک نقش قدرت جهانی را ایفا کند. دلیل تداوم جنگ در اوکراین و ناکامی روسیه هم در همین امر است. پشتوانه پیروزی در جنگ‌های بزرگ؛ توانمندی‌های فنی و اقتصادی است و با توجه به زمینه‌های حمایتی و تسلیحاتی غرب از اوکراین، روسیه توان تهاجمی خود را برای حصول آنی به اهدافش را از دست داده است (Gannon,2022:11).

با توجه به ظرفیت‌های اقتصادی و صنعتی اوکراین، هدف دیگر روسیه انضمام حداقل بخش‌های شرقی اوکراین برای بازسازی توان نظامی و اقتصادی خود است. در تفکر امنیتی روس‌ها، روسیه بدون اوکراین یک قدرت متوسط است. برژینسکی مشاور سابق امنیت ملی آمریکا در ۱۹۹۷ در باب اهمیت اوکراین برای مسکو معتقد بود روسیه بدون اوکراین از رسیدن به امپراتوری باز می‌ماند. بنابراین پیوستن اوکراین به ائتلاف آمریکایی، روی‌ای ابرقدرتی روسیه را نابود می‌کند (Angelet,2022:4-5). عضویت اوکراین در ناتو که در دکترین امنیتی روسیه بزرگترین نهاد تهدید کننده است، باعث هم‌مرزی این سازمان با روسیه می‌شود و سبب اولویت ژئوپلیتیک می‌شود. بنابراین چشم‌انداز اختلافات ایدئولوژیک بین روسیه و اوکراین-غرب وجود دارد.

در این بستر پوتین این نگرش را داشت که نقطه کانونی تمرکز آمریکا شرق آسیا و مهار چین است و از این رو با حمله به اوکراین تصور می‌شد با پاسخ قدرت‌های اروپایی مواجه نشود و روسیه با جنگ اوکراین از شر ناتو خلاصی می‌یابد. عدم واکنش غرب به حمله روسیه، اعتبار ناتو را در میان کشورهای شرق اروپا متزلزل کرده است (Baeve,2022:8-9). اگرچه عکس محاسبات پوتین، حمله روسیه فعلاً باعث تقویت همگرایی در دو سوی آتلانتیک و ناتو، در حد کمک‌های نظامی و اقتصادی محدود شد و در گام بعدی درخواست عضویت فنلاند و سوئد که سابقاً تمایلی به مشارکت مستقیم در ائتلاف نظامی ناتو نداشتند؛ پذیرفته شد.

۵. واکنش اتحادیه اروپا به جنگ ۲۰۲۲ روسیه-اوکراین

تجربیات گذشته جنگ در اروپا، جامعه اروپایی را به پاسداشت صلح و امنیت بیش از هر منطقه جغرافیایی واداشته است که در آن روابط ژئواکونومیکی ترجیح اصلی بازیگران است. روسیه مهم‌ترین تهدید کننده این اتحادیه و این روابط است. این قدرت هم‌داعیه‌های هژمونی و هم‌مولفه‌های قدرت‌زا دارد. تشریح مساعی اتحادیه اروپا در برابر حمله روسیه با اوکراین متأثر از همین بافت ذهنی تاریخی است که واگرایی همواره عامل برهم‌زننده امنیت اروپا بوده است. سیاست مداخلات چمبرلن نخست‌وزیر وقت انگلیس در برابر آلمان نازی در حمله به چکسلواکی با امضای قرارداد مونیخ در گذر زمان نشان داد که طمع

دیکتاتورها برای تصرف پایانی ندارد (Loss,2022:13). و دیدگاه‌های نظریه پردازان واقع‌گرا درست است که عامل کنترل قدرت، قدرت و دفاع می‌باشد و اصل بازدارندگی و موازنه قواست که صلح بین‌المللی را پایدار نگه می‌دارد.

در نتیجه این ذهنیت، این اتحادیه در اتحادی تزلزل‌ناپذیر، حمایت خود را از اوکراین اعلام کرد. از این منظر دولت‌های اروپایی با محکومیت تجاوز روسیه، تصرف ایالت‌های لوهانسک^۱، دونتسک^۲، زاپوریژیا^۳ و خرسون^۴ را غیر قانونی دانسته‌اند. در حالی که روس‌ها این سرزمین‌ها را بخش تاریخی-تمدنی خود و هم خود را مُحق به دخالت در این سرزمین‌ها می‌دانند (Shelest,2022:9-10). و هم دخالت سایر بازیگران در این سرزمین‌ها و نزدیکی دولت‌ها در این واحدها به بازیگران متخاصم با روسیه را نمی‌پذیرند. با این حال اتحادیه اروپایی در قالب ناتو ظرفیت اقدام هماهنگ نظامی در برابر روسیه را ندارد. وابستگی انرژی، تفاوت در مواضع سیاسی اعضا و ابهام از نوع واکنش روسیه سه چالش اصلی در مقابله با روسیه است. مواضع مبهم واشنگتن نیز مزید بر علت است. چالش مسئولیت حمایت در برابر تهدید روسیه همواره در اتحادیه اروپا در برابر اعضای ضعیف در اوج بوده است (Towfighnia,2022). این وضعیت زمانی بدتر است که آمریکا نیز حاضر به پذیرش تعهدات خود در چارچوب ناتو نباشد. در این شرایط صرفاً سیاست تحریمی و حمایت تسلیحاتی با محوریت ژئوپلیتیک نرم مبنای خواهد بود. هدف نخست استراتژی اصلی اتحادیه اروپا در بحران اوکراین، عقب‌نشینی نیروهای روسی از اوکراین و تضمین تمامیت ارضی اوکراین است. دولت‌های اروپایی برای تحقق این هدف در کنار ارائه حمایت‌های لجستیکی و نظامی به اوکراین، نظام تحریمی را هم علیه اقتصاد روسیه با هدف نابودی ماشین جنگی این کشور وضع کرده‌اند. چارلز میشل رئیس شورای اروپا در فوریه ۲۰۲۳ خطاب به مردم اوکراین اعلام کرد که این اتحادیه در کنار مردم اوکراین قرار دارد و برای بازسازی نظامی، رفاه و آرامش اوکراین تلاش خواهد کرد و اوکراین به عنوان یکی از لنگرهای مهم اتحادیه اروپا به مسیر خود ادامه خواهد داد (Skidmore,2022:3).

نظام تحریمی اتحادیه از ۲۳ فوریه ۲۰۲۲ شروع شد و بیش از ده بسته تحریمی حاصل این استراتژی است که به حامیان روسیه در این جنگ نیز تسری پیدا کرد. اعضای دوما که رأی به شناسایی ایالت

¹ - Luhansk

² - Donetsk

³ - Zaporizhzhia

⁴ - Kherson

دونتسک و لوهانسک دادند؛ در اولین گام تحریم شدند. محدودیت در روابط اقتصادی با مناطق تحت کنترل غیردولتی دونتسک و لوهانسک و محدودیت روسیه در دسترسی به بازارهای مالی اتحادیه اروپا اولین گام‌های تحریمی علیه روسیه بود (Demertzis, 2022:8).

گام اولیه اتحادیه اروپا خروج روسیه و حامیان وی از چرخه روابط ژئواکونومیکی بوده است تا هزینه مواضع ژئوپلیتیکی روسیه و حامیان آن را افزایش دهد. بیش از ۹۰ درصد حجم بسته‌های تحریمی متمرکز بر فعالیت‌های اقتصادی و اشخاص روسی بوده است. تحریم اشخاصی مانند رومن آبراموویچ و جرمن خان حاکی از این بود که اتحادیه توسعه کمی و کیفی تحریم‌ها به اشخاص و نهادهای خارج از روسیه را نیز دنبال خواهد کرد. ممنوعیت واردات سوخت‌های فسیلی، حمل و نقل از طریق ثالث، تحریم‌ها علیه ۱۸ نهاد و ۶۵ فرد اعمال شد (Biscop, 2022). گام دوم استراتژی اتحادیه، کمک‌های نظامی به اوکراین است. اتحادیه اروپا ۳.۱ میلیارد یورو حمایت تسلیحاتی شامل تسلیحات به ارزش ۲.۸ میلیارد یورو و ۱۸۰ میلیون یورو دیگر تجهیزات لجستیکی به اوکراین تحویل داده است. این اتحادیه همچنین بیش از ۱۰۰ میلیون یورو بودجه برای آموزش ارتش اوکراین تخصیص داده است. مجموع کمک‌های نظامی به اوکراین تا نوامبر ۲۰۲۲ از سوی قدرت‌های اروپایی ۸.۶ میلیارد یورو است. در ارتباط با کمک‌های بشردوستانه، میزان کمک‌های این اتحادیه به اوکراین در طول ۲۰۲۲ به ۱۹.۷ میلیارد یورو رسید. این اتحادیه برای سال ۲۰۲۳، ۱۸ میلیارد یورو به عنوان کمک مالی برای اوکراین تصویب کرده بود (Maksak, 2023). در واقع اتحادیه اروپا هم رقابت‌های ژئوپلیتیکی نرم و هم ژئواکونومیکی سخت را نسبت به این بحران علیه روسیه اتخاذ و حتی چالش‌های ژئوپلیتیکی ناشی از این بحران را در جهت‌دهی به روابط آن‌ها با سایر قدرت‌ها لحاظ کرد که در این مورد ایران برجسته است.

۶. نگاه قدرت‌های غربی به رویکرد ایران در بحران اوکراین

قبل از حمله نظامی روسیه، روابط سیاسی و اقتصادی (ژئواکونومیکی) مستحکمی بین تهران و کی‌اف برقرار بود. در جریان جنگ کریمه و انضمام این شبه جزیره به روسیه، ایران رأی ممتنع داد. در دوره جدید جنگ روسیه با اوکراین، موضع اعلامی ایران نخست موضع محتاطانه بود و استقلال دونتسک و لوهانسک را به رسمیت نشناخت. در جلسه اضطراری مارس ۲۰۲۳ مجمع عمومی سازمان ملل ایران به قطعنامه پیشنهادی در محکومیت حمله به اوکراین و خروج نیروهای روسیه از اوکراین رأی ممتنع داد (Eu Council, 2023). در این مرحله تهران رویکرد بی‌طرفی را دنبال کرد. سیاست اعلامی ایران مخالفت با جنگ بود، اما سیاست اعمالی حمایت از روسیه به‌عنوان متحدی قریب‌الوقوع بود. با این وجود

نشانه‌های حمایت از حمله روسیه در بیان و مواضع مقامات ایران آشکار شد که حاکی از ترجیح روابط ژئوپلیتیکی با روسیه بر روابط ژئواکونومیکی با اتحادیه اروپا بود. ایران در تضاد ایدئولوژیکی با غرب به‌ویژه در ارتباط با تداوم هژمونی جهانی آمریکا است. مواضع رهبری ایران با این مضمون که «اگر روسیه به اوکراین نیرو ارسال نمی‌کرد بعدها با حمله ناتو مواجه می‌شد» پرده جدیدی از سیاست خارجی ایران در این منازعه نشان داد (Pak ayin, 2023). از نگاه سیاستمداران ایرانی ریشه بحران اوکراین در سیاست‌های غرب است و توقف جنگ به دست غرب و آن هم با تغییر سیاست‌های بحران‌ساز نسبت به اقمار شوروی بستگی دارد. بنابراین آنچه که به زعم بولر، مسئول سیاست خارجی اتحادیه اروپا، باغ اروپایی تلقی شد، ظرفیت دارد آفت جنگ خاورمیانه‌ای را در خود نمایان کند.

مواضع ایران در حمایت از روسیه جنبه عملی نیز یافت. روسیه همواره یک پایه اصلی سیاست نگاه به شرق ایران بوده است که در تقابل با یکجانبه‌گرایی ایالات متحده است. ایالات متحده در گفتمان سیاست خارجی ایران و روسیه بزرگترین عامل تهدیدکننده و نماد یکجانبه‌گرایی است (Goldgeier, 2023: 12). بر همین اساس ایران با اتخاذ نگاه به شرق به دنبال موازنه‌بخشی به هژمونی آمریکا است. عضویت در شانگهای و بریکس در همین راستا بود. همکاری‌های هسته‌ای؛ فروش سامانه اس ۳۰۰ روسی به ایران؛ همکاری با ایران در مبارزه با تکفیری‌ها در سوریه، خرید جنگنده‌های سوخو ۳۵ روسی توسط تهران و احتمال امضای توافقنامه همکاری ۲۰ ساله از جمله واقعیت‌های تعمیق همکاری بین این دو کشور است (Grise, 2023: 4). در حالی که در دو دهه اخیر روابط ایران با اتحادیه اروپا همواره متأثر از فشارهای آمریکا روند کاهشی داشته است. شکست در ایجاد سازکار مالی برای مبادلات اقتصادی ایران با این اتحادیه پس از برجام یک نمونه است.

تشدید تحریم‌ها علیه روسیه باعث تقویت اتحاد سیاسی و نظامی ایران و روسیه به عنوان دو کشوری که با تحریم غرب مواجه هستند؛ گردید. در اوگوست ۲۰۲۲ با انتشار اخباری مبنی بر خرید پهپادهای ایرانی توسط روسیه، فضای بحران اوکراین و نگرش‌های بین‌المللی نسبت به ایران با تغییرات جدی مواجه شد. منابع نظامی در اوکراین اعلام کردند که پهپاد ساخت ایران (شاهد ۱۳۶) را در خارکیف^۱ سرنگون کرده‌اند. جان هاردی^۲ و بهنام بن طالبو در مقاله مشترک «ایران اکنون در جنگ اوکراین» در مجله سیاست خارجی استدلال کردند که ایران برای اولین بار در یک جنگ بزرگ در اروپا درگیر شده

1- Kharkiv

2- John Hardie

است (Galeeva, 2023:1). روابط نظامی-سیاسی ایران با روسیه از ناحیه غرب اینگونه تفسیر شد که ایران حامی مواضع روسیه در این جنگ است. براساس ادعای جیک سولیوان مشاور امنیت ملی آمریکا در امور ایران در ۲۰۲۲، ایران هزاران هواپیمای بدون سرنشین به روسیه با هدف استفاده نظامی در اوکراین منتقل کرده است. در گزارش اوت ۲۰۲۲ واشنگتن پست بیان شد روسیه تعداد زیادی از پهپادهای ایرانی را به دست آورده است. بر اساس تخمین اوکراینی‌ها، روسیه سفارش خرید حدود ۲۰۰۰ پهپاد را به ایران داده است (Rosa Hernández, 2023). در نتیجه تداوم جنگ، ناتوانی روسیه در جایگزینی سلاح‌های هوایی به سبب تحریم باعث شد تمایل مسکو به ایران بیشتر شود. هزینه پایین پهپادهای ایران که براساس برآوردها حدود ۲۰ الی ۵۰ هزار دلار قیمت دارد، جذابیت بیشتری برای روسیه ایجاد کرد. از نگاه ایران فروش پهپاد به روسیه نشان از تقویت تعاملات استراتژیک ایران و روسیه در تقابل با آمریکا است. حمایت‌ها از مسکو باعث شد آمریکا طی دو فرمان اجرایی ۱۳۳۸۲ و ۱۴۰۲۴ تحریم‌هایی را علیه شرکت‌ها و افراد فعال در حوزه ساخت و انتقال پهپاد به روسیه اعمال کند. کنگره آمریکا با استفاده از ظرفیت بند ۱۰۷ قانون مقابله با دشمنان آمریکا از طریق تحریم موسوم به کاتسا به دنبال تحریم اشخاص و شرکت‌هایی مرتبط با فعالیت‌های پهپادی ایران است (Bowen: 2022:2).

تلقی اروپایی‌ها نسبت به توانمندی نظامی ایران در بحران اوکراین به میدان جنگ محدود نمی‌شود. غرب ممکن است در دیگر حوزه‌ها با این توانمندی‌ها مواجه شود. از نگاه غربی‌ها انتقال این تجهیزات در قالب اقدام پنهان صورت گرفته است تا نقش ایران در این نبرد دیده نشود و ایران درگیر پیامدهای حمایت نظامی خود نشود. از نظر مخالفان پیشرفت‌های نظامی ایران، نبرد اوکراین بستر آزمایشی فناوری‌های نظامی ایران در جنگ‌های آینده است (Knights, 2022). بنابراین یک پیامد رویکرد ایران، تلاش بیشتر غرب برای توقف توانمندی ایران در حوزه پهپادی و تمرکز بر روابط خصمانه با محوریت ژئوپلیتیک است.

برخی معتقدند رویکرد ایران همسو با کمک نظامی به روسیه در این نبرد، افزایش نقش دیپلماتیک خود در حل این بحران است تا بر سر اختلافات خود با این اتحادیه و آمریکا، امتیازاتی را بگیرد و در این بین حامی مواضع روسیه نیز باشد. محمود سریع‌القلم در ارتباط با رویکرد ایران معتقد است:

سابقه همکاری استراتژیک؛ قرار گرفتن در جبهه ضد غرب؛ اخذ امتیاز در تقابل با غرب، نمایش توانایی نظامی ایران و امکان استفاده از ظرفیت وتوی روسیه در شورای امنیت در حمایت ایران از روسیه مؤثر است. رابطه با اتحادیه اروپا نسبت به روسیه برای ایران از اولویت

کمتری برخوردار است. ادراک ایران همراهی اروپا با آمریکا است و از دنیای تصمیم گیرندگان ایران تفاوتی نمی‌کند. همکاری ایران با روسیه زمان و زمینه‌های تفاهم ایران با غرب را به تعویق انداخت و جبهه ضد ایرانی را تقویت کرد (interview by Mahmoud sarieolghalam,) (23/11/2023).

بایدن تلاش گسترده‌ای را برای توقف توانایی ایران در تولید و تحویل هواپیماهای بدون سرنشین به روسیه برای استفاده در جنگ اوکراین آغاز کرده است (sanger,2022).

از نظر مقامات غربی، از جمله آنتونی بلینکن وزیر خارجه آمریکا، حمایت تهران از مسکو، حکایت از تعمیق اتحاد بین دو بازیگری است که تحت تحریم‌های غرب هستند. استولنبرگ، دبیرکل ناتو در این رابطه بیان داشت که پس از توافق ایران برای تأمین هواپیماهای بدون سرنشین به روس‌ها که پوتین را نجات داد، همکاری بین دو کشور عمیق‌تر شد و ۳۰ عضو ناتو برای مقابله با پهپادهای ایرانی، تجهیزات نظامی پیشرفته‌ای را به اوکراین تحویل می‌دهند. بن والس، وزیر دفاع بریتانیا بیان داشت ایران به یکی از حامیان اصلی روسیه تبدیل شده است و روسیه در برابر پهپادهای ایرانی، تهران را به تجهیزات پیشرفته نظامی مجهز کرده که امنیت متحدین ما در خاورمیانه را به چالش می‌کشد (Macias,2023).

در نظر غرب، روابط نظامی تهران-مسکو ناقض قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت ملل متحد است. در این قطعنامه انتقال هرگونه مواد، تجهیزات و فناوری از ایران به مقصد سایر کشورها مشروط به این شده بود که این انتقال به تصویب شورا برسد. جیمز هپی^۱ مشاور وزارت دفاع بریتانیا در این زمینه ابراز داشت اقدام ایران در انتقال این تجهیزات به روسیه یک اشتباه استراتژیک بوده است و غرب آسیب‌پذیری‌های فناوری ایران را به راحتی شناسایی و ختنی می‌کند (Kahwaji,2023,3). در تحلیل جانبداری ایران از روسیه در جنگ اوکراین، اولویت‌های ژئوپلیتیکی مولفه‌ای اساسی است. دولتمردان ایران مهم‌ترین عامل جنگ در اوکراین را نگرانی‌های امنیتی روسیه نسبت به غرب می‌دانند و ایران در غرب آسیا هم، مشابه همین نگاه را به ناتو و حضور نظامی آمریکا با محوریت روابط سیاسی-نظامی دارد. از این منظر موضوع حمایت ایران از روسیه برگرفته از نگرانی‌های امنیتی مشترک هر دو کشور از تهدید ناتو-آمریکا است.

۷. جنگ اوکراین و برجام

مساله هسته‌ای ایران به عنوان یک بحران ژئوپلیتیکی همواره در گیرودار گروکشی‌ها بین روسیه و غرب بوده است. جنگ ۲۰۲۲ اوکراین نیز مساله هسته‌ای ایران را تابعی از خود کرده است. در واقع یک تنش

^۱ - James Heappy

ژئوپلیتیکی مانع از اولویت ترجیحات ژئواکونومیکی برای ایران و اتحادیه اروپا حول برجام شد. روی کارآمدن بایدن در آمریکا احیای برجام را به سرخط روابط ایران با غرب تبدیل کرده بود که مجدداً با تجاوز روسیه به اوکراین، آینده احیای برجام مبهم شد. به‌ویژه اینکه کمک‌های نظامی ایران به روسیه، مواضع مقامات ایرانی و قرارگیری سپاه در لیست سازمان‌های تروریستی اتحادیه اروپا، احیای برجام را بعید کرده است. محسن اسلامی در این رابطه معتقد است:

در تحلیل روابط ایران با اتحادیه اروپا بایستی به فاکتورهای اساسی تر نظیر برجام توجه داشت و اینکه عدم توافق در این خصوص باعث شد که روابط ایران با اتحادیه اروپا به سردی گراید. بعد از روی کار آمدن بایدن، اتحادیه اروپا همراهی بیشتری با آمریکا در تعامل با ایران نشان داده است. از این منظر با توجه به بی‌نتیجه ماندن مذاکرات برجام، روابط ایران با اتحادیه اروپا به سمت تنش سوق یافته است که البته تحولات اوکراین و قرارگیری ایران در سمت روسیه بعنوان متغیر واسطه در سردی بیشتر روابط ایران با اتحادیه اروپا تأثیرگذار بود. بحران اوکراین با توجه به قرابت جغرافیایی مساله امنیت ملی برای اتحادیه اروپاست و برای همین با طرح شدن مساله فروش پهپاد به روسیه، روابط سیاسی ایران با اتحادیه اروپا به‌ویژه حول برجام سرد شده است (interview by Mohsen Islami, 24/11/2023).

گفتگوهای ایران و غرب در وین با جنگ اوکراین به بن‌بست رسید. در این مذاکرات روسیه از آمریکا خواسته بود ضمن ارائه تعهد قوی‌تر، تضمین‌هایی بدهد که در صورت احیای برجام، تحریم‌های مرتبط به جنگ اوکراین، بر مبادلات ژئواکونومیکی مسکو-تهران تأثیری نگذارد. این در حالی است که آمریکا و اتحادیه اروپا به تحریم حامیان روسیه در این جنگ پرداخته‌اند (Zaker, 2022:3). درخواست روسیه این مذاکرات را به بن‌بست کشاند و کمک‌های ایران به روسیه در جنگ نیز به تضعیف مواضع اروپایی‌ها برای احیای برجام کمک کرد.

خواسته‌های غیرمنعطف روسیه در مذاکرات وین حاکی از آن بود مسکو در شرایط جنگی میلی به احیای برجام ندارد و برجام عنصر کلیدی در مراودات روسیه با غرب نیست که بتواند با آن درباره جنگ اوکراین به مصالحه‌ای برسد. در واقع تعارضات ژئوپلیتیکی یک قدرت منطقه‌ای مانع تعاملات ژئواکونومیکی ایران با غرب شد و ایران ناچار به ترجیحات ژئوپلیتیکی در همراهی با روسیه سوق یافت. حشمت‌الله فلاحت‌پیشه رئیس سابق کمیسیون امنیت ملی مجلس نیز برجام را قربانی جنگ اوکراین دانست (Iranian Diplomacy, 2022). حمله روسیه به اوکراین می‌توانست غرب را مجاب کند که

گفتگوهای خود با ایران را به نتیجه‌ای مطلوب برساند، اما کمک‌های نظامی ایران به روسیه وقوع چنین امری را بعید کرد. مخالفین جمهوری خواه بایدن نیز خواهان خروج آمریکا از مذاکرات برجامی شدند. به‌زعم آن‌ها احیای برجام در شرایط جنگی روسیه به معنای اعطای امتیازی انحصاری به مسکو در رقابت با آمریکا در غرب آسیا است. فرانسه، آلمان و انگلیس نیز اقدام روسیه در اوکراین و خواسته‌های بی‌ارتباط در برجام را به معنای سقوط گفتگوهای برجامی اعلام کردند. این در حالی بود که ایران به سبب نارضایتی‌های داخلی و افزایش تحریم‌ها ناچار به مصالحه با غرب بود. امیرعبداللهیان و لاوروف در کنفرانس مطبوعاتی اعلام کردند که آمریکا چنین تضمین‌هایی را به روسیه داده است (kahn,2022:11). بیانیه مشترک دو طرف حاکی از آن بود که تحریم‌های آمریکا نمی‌تواند مانع همکاری‌های تهران-مسکو شود.

درحالی که احتمال می‌رفت تحریم‌های اقتصادی روسیه چشم‌انداز اقتصادی ایران در اروپا را مثبت کرده باشد، اما برای ایران، جایگزین روسیه شدن در شرایط جنگی با موازنه‌سازی در برابر تهدید مشترک همخوانی ندارد. این جایگزینی نیازمند احیای برجام و حذف تحریم‌ها می‌باشد و در تضاد با سیاست نگاه به شرق است. اسلامی در این رابطه معتقد است:

رویکرد ایران در تحولات اوکراین در قالب راهبرد نگاه به شرق قابل تحلیل است. در این تحولات غرب رویکرد سخت تحریمی علیه روسیه اتخاذ کرد و سعی در منزوی کردن روسیه داشت. عدم همراهی چین و ایران در برابر سیاست‌های آمریکا نسبت به روسیه ایجاد موازنه کرد. بر همین اساس روسیه با آگاهی از جایگاه ایران و حمایت‌های صورت گرفته به صورت فروش پهپاد و تعاملات نزدیک اقتصادی و تجاری، به منافع استراتژیک ایران در منطقه غرب آسیا توجه افزون‌تری خواهد داشت مساله‌ای که در تحولات غزه با رأی روسیه علیه اسرائیل در شورای امنیت کاملاً برجسته شد و روسیه با این اقدام از گفتمان شرق در برابر غرب در تحولات فلسطین حمایت کرد (interview by Mohsen Islami,24/11/2023).

ولی نصر معتقد است در شرایط جنگ اوکراین، اتحادیه اروپا انزوای روسیه را بر انزوای ایران ترجیح می‌دهد. با این حال رهبران ایران مایل نیستند با برعهده گرفتن نقش تأمین کننده انرژی در اروپا، به تحریم بیشتر روسیه کمک کنند و روسیه را از شراکت استراتژیک خود دور سازند. بنابراین ایران نقش سپر دفاعی روسیه در برابر تحریم‌های غرب را دارد (Nasr,2022:5). این سیاست ایران ضمن اینکه

حصول به توافق مجدد با غرب را دشوار می‌کند، ایران را مجبور خواهد کرد که مواضع منعطف‌تری نسبت به کشورهای عربی و اسرائیل اتخاذ کند تا این کشورها حامی غرب و اوکراین در جنگ نباشند. تجاوز روسیه، استراتژی سیاست خارجی ایران را پیچیده کرده است. تهران اکنون روسیه را ابزار موازنه‌سازی در برابر تهدید آمریکا می‌داند که حول مولفه‌های ژئوپلیتیکی است. اگر روسیه در این جنگ تضعیف شود، ایران به دنبال جایگزین کردن چین در این نقش خواهد بود. از منظر ایدئولوژیک و منافع ایران در غرب آسیا، کمک به پیروزی روسیه در اوکراین، کمک به شکست آمریکا است (Khajehpour, 2022). این رویکرد ممکن است سیاست‌سازان آمریکایی را بیشتر مجاب کند که احیای برجام به تشدید این سیاست خارجی ایران کمک کند.

در واقع جنگ اوکراین برای برجام یک قمار بین ترجیحات ژئواکونومیکی و ژئوپلیتیکی است. با افزایش تحریم‌ها ضد روسیه ممکن است ایران بتواند فروش در بازار انرژی را افزایش دهد و در عین حال حامی مواضع روسیه نیز باشد، اما اگر این جنگ به شکست روسیه منجر شود، مسکو دیگر حامی دیپلماتیک برای ایران در مذاکرات با غرب نخواهد بود. از سوی دیگر اگر ایران به توافق با غرب دست یابد، بازار انرژی اروپا سهم منابع ایران خواهد شد و مسکو حصول به احیای برجام را حداقل تا تعیین تکلیف جنگ اوکراین نمی‌پذیرد. در فضای وحدت غربی‌ها ضد روسیه، ایران ممکن است ناچار شود در مذاکرات بدون روسیه برای کاهش تحریم‌ها به غرب امتیازاتی فراتر از برجام دهد و چیزی به اسم برجام وجود نداشته باشد (Soghman, 2023). در این شرایط روسیه فقط یک فروشنده صرف تسلیحات به ایران خواهد بود. در صورت روی کار آمدن ترامپ انتظار حتی مذاکراتی از نوع مذاکرات با بایدن بعید است و برجام ممکن است قربانی کارت سیاست خارجی روسیه شود.

روسیه حامی عضویت کامل ایران در شانگهای بود و اکنون دو کشور در حال تدارک توافقی ۲۰ ساله هستند. بنابراین برای ایران دشوار است رویکرد متوازی نسبت به روابط خود با روسیه در ارتباط با مساله اوکراین و احیای برجام دنبال کند. بسیاری از جمله حشمت‌الله فلاحت‌پیشه با همین تحلیل به انتقاد از دولت رئیسی پرداختند که ایران مدیریت مذاکرات وین را عملاً به نماینده روسیه سپرده است (Kaleji, 2023). ملاحظات ایران در برابر احیای برجام و آینده روسیه در جنگ اوکراین پیچیده است. ایران نگران است با عدم حمایت از روسیه در جنگ و احیای برجام، دولت آمریکا به این توافق وفادار نماند و از سوی دیگر حمایت روسیه را نیز در برابر تهدید مشترک از دست بدهد. به عبارتی هیچ دستاورد ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی برای ایران حاصل نشود. بنابراین بر اساس مدل نظری ارائه شده، ناتو و

آمریکا که اکنون در حال بسط نفوذ خود در مجاورت جغرافیایی ایران و روسیه هستند، اولویت‌های ژئوپلیتیکی را دنبال می‌کنند. در نتیجه پیروزی روسیه برای جایگاه ایران مؤثر است. ایران تحت یک فشار ساختاری ناشی از تعاملات خشن قدرت‌های جهانی و ضعف قدرت خود، نمی‌تواند اولویت‌های ژئواکونومیکی را دنبال کند. چرا که غرب ثابت کرده تمایلی به تعهد به این اولویت‌ها ندارد.

۷-۱. بحران اوکراین؛ آینده روابط ایران و اتحادیه اروپا

ایران و اتحادیه اروپا در بحران اوکراین اغلب راهبرد پیروی از ترجیحات ژئوپلیتیکی را دنبال می‌کنند. بنابراین تداوم این سیاست به معنای حفظ شکاف بین ایران و این اتحادیه حداقل تا پایان این بحران است. عدم دعوت ایران و روسیه به کنفرانس مونیخ ۲۰۲۳ و دعوت از مخالفین ایران و روسیه و اعتراضات برخی مخالفین ایرانی در محل برگزاری کنفرانس حاکی از علامت منفی این اتحادیه به روابط آینده خود با ایران است مبنی بر اینکه مسائل سیاسی-نظامی همچنان در روابط طرفین وزنه دارند. در این کنفرانس آمریکا، فرانسه، آلمان، انگلیس و اسرائیل درباره ایران هسته‌ای و همکاری‌های نظامی این کشور با روسیه ابراز نگرانی کردند (Department of State, 2023).

آلمان در این کنفرانس مساله اوکراین و ایران را دو چالش ژئواستراتژیک در سال ۲۰۲۳ نامید. در ارتباط با ایران، مسائل نقض حقوق بشر، اعمال تحریم‌های بیشتر و افزایش همکاری‌ها برای کنترل برنامه هسته‌ای ایران به‌عنوان پیشنهاد تعامل با ایران مطرح شد. از نظر آلمان، آشوب‌های ۱۴۰۲ ایران، عدم همکاری با آژانس انرژی اتمی و همسویی با روسیه، احیای برجام را بعید کرده است. امضای توافقنامه با ایران و گرایش به همکاری با این کشور در شرایط جنگ اوکراین به‌معنای سیلی به آزادی‌خواهان ایرانی و اعطای امتیاز به دولت ایران در شرایطی که بر علیه امنیت این اتحادیه همکاری می‌کند، است (Ischinger, 2023). بنابراین مواضع اعضای اصلی اتحادیه در این کنفرانس تمرکز بر انزوای بین‌المللی ایران در آینده نزدیک است. همسویی اتحادیه اروپا در افزایش تحریم‌ها علیه ایران بعد دیگر تنش در روابط آینده این اتحادیه با تهران است. اگر قرار بود با همسویی ایران و این اتحادیه، تحریم‌های آمریکا برداشته شود و برجام احیا گردد، اکنون ایران با مانع تحریمی دیگری مواجه است. در این راستا رئیس کمیسیون اتحادیه اروپا، اورزولا فون درلاین^۱ در ۲۰۲۳ خبر از تحریم نهادهای اقتصادی مرتبط با فعالیت‌های نظامی ایران با روسیه را داد (reuters, 2023). بخشی از دهمین بسته تحریمی این اتحادیه به

¹ - Ursula von der Leyen

ارزش ۱۱ میلیارد یورو متمرکز بر نهادهای اقتصادی-نظامی ایران مرتبط با جنگ اوکراین است. در نظر رهبان این اتحادیه جنگ روسیه-اوکراین به معنای گرایش این اتحادیه به سوی ایران برای تأمین انرژی خود نیست. چنین راهبردی در تضاد با تحریم‌های آمریکا است. بر اساس گزارش کارشناسان شورای آتلانتیک در ۲۰۲۳ این وضعیت سبب توسعه روابط این اتحادیه با کشورهای تأمین کننده انرژی در شمال آفریقا و کشورهای عرب حوزه خلیج فارس خواهد شد (Keating, 2023). توسعه روابط این اتحادیه با اعراب خلیج فارس برای تأمین حداکثری منابع انرژی به معنای افزایش تنش بین ایران و این اتحادیه با میان‌داری اعراب معارض با ایران است. بنابراین یک احتمال قوی وجود دارد که ناتو به نیابت از اتحادیه اروپایی به توسعه حداکثری روابط خود در پیرامون ایران بپردازد. افزایش تحریم‌های اتحادیه اروپا و غرب بر روسیه سبب خواهد شد مسکو وزنه سابق برای تعامل ایران با غرب را نداشته باشد. در صورت شکست روسیه در ممانعت از عضویت اوکراین در نهادهای غرب، موقعیت بین‌المللی روسیه متزلزل می‌شود و این قدرت به بازیگری متوسط در سطح بین‌المللی تبدیل می‌شود. در این صورت ایران در آینده محروم از موقعیت روسیه در تعامل با اتحادیه اروپا خواهد شد و به نوعی بازنده هم ژئوپلیتیک و هم ژئواکونومیک با غرب خواهد بود.

نتیجه‌گیری

جنگ اوکراین سبب خروج برجام از اولویت سیاست خارجی غرب شد. در صورت وقوع مذاکراتی بین روسیه و غرب درباره اوکراین، ممکن است برجام برگ امتیازی برای چانه‌زنی شود. در حالی که ایران در مذاکرات بین روسیه و غرب درباره اوکراین هیچ جایگاهی نخواهد داشت. از منظر اتحادیه اروپا، جنگ اوکراین خط قرمز اروپا برای پاسداشت آرمان‌های صلح‌طلبانه است و حامیان روسیه در تقابل با منافع استراتژیک اتحادیه اروپا قرار دارند. تحریم‌های اتحادیه اروپا علیه ایران از همین منظر سرچشمه می‌گیرد و در همین فضای تحریمی برجام برای اتحادیه اروپا اعتبارش را از دست داد و در پرتو جنگ اوکراین، محور بروکسل- واشنگتن به سمت همگرایی بیشتر در اعمال فشار بیشتر به ایران هم نظر شدند. بنابراین عدم پایبندی اتحادیه اروپا به برجام سبب شد ایران راهبرد موازنه تهدید را با محوریت روسیه بیش از گذشته دنبال کند. برای ایران، اتحادیه اروپا همواره در تعامل خود با ایران، ملاحظات خود با ایالات متحده را رعایت کرده است و ایران حتی در صورت عدم ورود به همکاری نظامی با روسیه، نمی‌تواند غرب را مجاب به احیای برجام سازد. از سوی دیگر توسعه حضور غرب در قالب ناتو در پیرامون روسیه هم برای تهران و هم مسکو یک دشمنی مشترک استراتژیک است. در نتیجه

ایران در قالب نظریه مزبور جانبداری از روسیه را در جنگ اوکراین با هدف تهدید زدایی از منافع ژئوپلیتیکی خود دنبال می‌کند. این واقعیت که بایدن همان سیاست فشار حداکثری ترامپ در قبال ایران را دنبال خواهد کرد، سبب گرایش بیشتر تهران به روسیه شد. تهدید غرب برای ایران سبب شد در جنگ اوکراین، ایران منافع ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی را بر منافع ملموس اقتصادی کوتاه‌مدت نظیر استفاده از بازار انرژی برای فروش نفت و گاز به اتحادیه اروپا ترجیح دهد. از نگاه ایران جنگ اوکراین ظرفیت به چالش کشیدن جایگاه ابرقدرتی آمریکا و ناتو را دارد. شکست غرب در برابر روسیه باعث بزرگی است و موقعیت آمریکا را در حمایت از متحدان خود در برابر تهدیدات بیرونی خدشه‌دار می‌سازد. البته پیروزی اوکراین باعث می‌شود حامی بین‌المللی ایران تبدیل به یک قدرت عادی شود. این امر باعث می‌شود ایران در پیگیری اهدافش برای بهره‌گیری از اهرم روسیه در برابر غرب بی‌بهره شود. خروجی این اتفاق با توجه به سردی بیش از حد روابط ایران با اتحادیه اروپا، قرار گرفتن ایران زیر فشارهای خارجی بیشتر در برابر تحریم‌های آمریکا است.

منابع

- Bayliss, John (2005). *The globalization of world politics: An Introduction to International Relations*, First edition, Oxford University Press.
- Borysov, Davyd (2022). *Russia - Ukraine Conflict Made Simple: A Guide to Understanding the History of Ukraine and Russia, the Roots and Crisis that Led to the War of 2022*, independently published.
- Buzan, Barry, George Lawson (2015). *The global transformation: History, Modernity and the making of international relations*, Cambridge University press.
- Harris, Thomas (2022). *The Russia & Ukraine War 2022: A Comprehensive Book on the Invasion & Conflicts Between Two Strong Gladiators, Vladimir Putin & Volodymyr Zelenskyy*, independently published.
- Koolae, Elaheh (2019). *Politics and Government in the Russian Federation*, Tehran: Ministry of Foreign Affairs Press [in Persian].
- Koolae, Elaheh (2013). *The legend of color revolutions*, Tehran: Mizzan Press [in Persian].
- Moshirzadeh, Homira (2009). *Evolution in theories of international relations*, Tehran: Samt [in Persian].
- Qawam, Seyyed Abdul Ali (2013). *Theoretical approaches in international relations*, Tehran: Samt [in Persian].
- Walt, Stephen (1987), *the Origins of Alliances*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Walt, Stephen (1997). *Revolution and War*, Cornell University Press.
- Article:

- Angelet, Bruno (2022). "The war against Ukraine and European defence: when will we square the circle?", Available at: <https://www.egmontinstitute.be/the-war-against-ukraine-and-european-defence-when-will-we-square-the-circle/>, (Accessed on: 2/9/2022).
- Azizi, Hamidreza (2023). "Iran-Russia Relations in the Middle East Amid the War in Ukraine: Close but Complicated", Available at: <https://library.fes.de/pdf-files/international/20084.pdf>, (Accessed on: 2/01/2023).
- Bowen, Andrew (2022). "Iran's Transfer of Weaponry to Russia for Use", Congressional Research Service, Available at: <https://crsreports.congress.gov/IN12042>, (Accessed on: 01/01/2023).
- Caner, Mustafa (2022). "Iran's Bitter Choice and the Russia-Ukraine War", Available at: <https://politicstoday.org/irans-bitter-choice-and-the-russia-ukraine-war/>, (Accessed on: 01/01/2023).
- Charap, Samuel (2023). "Avoiding a Long war", Available at: (Accessed on: 01/03/2023)<https://www.rand.org/pubs/perspectives/PEA2510-1.html>,
- Davis, Douglas and Michael Slobodchikoff (2022). "Great-Power Competition and the Russian Invasion of Ukraine", Journal of Indo-Pacific affairs, Vol, 9. No, 1. Pp. 24-43. (Accessed on: 01/02/2023).
- Demertzis, Maria (2022). "How have sanctions impacted Russia?", Available at: <https://www.bruegel.org/policy-brief/how-have-sanctions-impacted-russia>, (Accessed on: 12/12/2022).
- Divsallar, Abdolrasool (2023). "Rising interdependency: How Russo-Iranian relations have evolved with the war in Ukraine", Available at: <https://trendsresearch.org/insight/rising-interdependency-how-russo-iranian-relations-have-evolved-with-the-war-in-ukraine/>, (Accessed on: 12/12/2022).
- Galeeva, Diana (2023). "What Iran's growing Russia ties mean for the war in Ukraine", Available at: <https://arab.news/cpmm4>, (Accessed on: 01/02/2023).
- Gannon, Andres (2022). "If Russia Goes Nuclear: Three Scenarios for the Ukraine War", Available at: <https://www.cfr.org/article/if-russia-goes-nuclear-three-scenarios-ukraine-war>, (Accessed on: 02/01/2023).
- Goldgeier, James (2023). "Lessons from Ukraine", available at: <https://www.brookings.edu/essay/lessons-from-ukraine/>, (Accessed on: 02/01/2023).
- Grise, Michelle (2023). "The drivers of and outlook for Russian-Iranian cooperation", Rand cooperation, <http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PEA2800.pdf> (Accessed on: 02/01/2024).
- kahn, Lauren (2022). "Can Iranian Drones Turn Russia's Fortunes in the Ukraine War?", Available at: <https://www.cfr.org/in-brief/can-iranian-drones-turn-russias-fortunes-ukraine-war>, (Accessed on: 2/9/2023).
- Kahwaji, Riad (2023). "[UK minister: Iran made 'big mistake' in giving drones to Russia for Ukraine war](https://breakingdefense.com/2023/01/uk-minister-iran-made-big-mistake-in-giving-drones-to-russia-for-ukraine-war)", Available at: <https://breakingdefense.com/2023/01/uk-minister-iran-made-big-mistake-in-giving-drones-to-russia-for-ukraine-war>, (Accessed on: 01/03/2023)/
- Katzman, Kenneth (2022). "Russia's War on Ukraine: U.S. Policy and the Role of Congress", Available at: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF12277>, (Accessed on: 29/12/2022).

- Loss, Rafael (2022). "How to defeat Russia and prevent nuclear Armageddon with one weird trick", Available at: <https://ecfr.eu/article/how-to-defeat-russia-and-prevent-nuclear-armageddon-with-one-weird-trick/>, (Accessed on: 18/01/2023).
- Luttwak, Edward (1990) "From Geopolitics to Geoeconomics", The National Interest, 20: pp. 17–23.
- Mann, Michael (2012). "The Sources of Social Power", Vol. 1: A History of Power from the Beginning to AD 1760, Cambridge University Press.
- Mearsheimer, John (2023). "The Myth that Putin Was Bent on Conquering Ukraine and Creating a Greater Russia", Available at: <https://mearsheimer.substack.com/p/the-myth-that-putin-was-bent-on-conquering>, (Accessed on: 12/10/2023)
- Nasr, Vali (2022). "The War in Ukraine and Its Impact on Russia-Iran Relations", Available at: <https://www.mei.edu/events/war-ukraine-and-its-impact-russia-iran-relations>, (Accessed on: 12/02/2023)
- Palik, Julia (2022). "The Impact of the War in Ukraine on the Saudi-Iranian Relationship", Middle East policy Brief, Available at: <https://www.prio.org/download/publicationfile/3590/pdf>, (Accessed on: 12/01/2023).
- Racz, Andras (2022). "Russia's Withdrawal from Kherson", Available at: <https://dgap.org/en/research/publications/russias-withdrawal-kherson>, (Accessed on: 13/01/2023).
- Rosa Hernández, Gabriela (2023). "Iran Supplies Arms to Russia", Available at: <https://www.armscontrol.org/act/2022-11/news/iran-supplies-arms-russia>, (Accessed on: 13/01/2023)
- Shelest, Hanna (2022). "Defend. Resist. Repeat: Ukraine's lessons for European defence", Available at: <https://ecfr.eu/publication/defend-resist-repeat-ukraines-lessons-for-european-defence/>, (Accessed on: 13/01/2023).
- Skidmore, Dave (2022). "Financing and governing the recovery, reconstruction, and modernization of Ukraine", Available at: <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2022/11/03/financing-and-governing-the-recovery-reconstruction-and-modernization-of-ukraine/>, (Accessed on: 14/01/2023).
- Smith, Simon (2022). "One year on, how can the war on Ukraine end?", Available at: <https://www.chathamhouse.org/2023/02/one-year-how-can-war-ukraine-end?gclid=>, (Accessed on: 14/01/2023).
- Swoboda, Hannes (2022). "Where do the war in Ukraine and sanctions against Russia lead?", International Institute for peace, Available at: <https://www.iipvienna.com/new-blog/2022/11/11/where-do-the-war-in-ukraine-and-sanctions-against-russia-lead>, (Accessed on: 12/02/2023).
- Yakunova, Tania (2023). "Seven ways Russia's war on Ukraine has changed the world", available at: https://www.chathamhouse.org/2023/02/seven-ways-russias-war-ukraine-has-changedworld?gclid=Cj0KCQjwn9CgBhDjARIsAD15h0DLSpwTzfUFH5zfQYAVdrMsctUj2lQkGySOB2A_za2xrd1pHr8WnUkaAifBEALw_wcB, (Accessed on: 12/02/2023).
- Zaker, Shirin (2022). "The Impact of the Ukraine War on the Iranian Nuclear Deal", Available at: <https://www.osmed.it/2022/04/11/the-impact-of-the-ukraine-war-on-the-iranian-nuclear-deal>, (Accessed on: 02/01/2023)/

Site:

- Iranian Diplomacy (2022). "Revival of the JCPOA was sold to the Ukraine war", Interview with Heshmatullah Falahat Pisheh, Available at: <http://irdiplomacy.ir/fa/news/2010114/> (Accessed on: 21/01/2023). [in Persian].
- Fars News Agency (2022). "Amir Abdollahian's third appearance in Moscow; The crisis in Ukraine is the main purpose of the trip", Available at: <https://www.farsnews.ir/news/14010609000133/>, (Accessed on: 22/01/2023). [in Persian].
- ISNA news Agency (2022). "Putin approved Russia's "new foreign policy doctrine", Available at: <https://www.isna.ir/news/1401061511460/>, (Accessed on: 23/01/2023). [in Persian].
- BAEV, Pavel (2022). "Russia's War in Ukraine, Misleading Doctrine, Misguided Strategy", Available at: <https://www.prio.org/publications/13208>, (Accessed on: 24/01/2023).
- Biscop, Sven (2022). "The Eu and Ukraine: Strategy and Morality", Available at: <https://www.egmontinstitute.be/the-eu-and-ukraine-strategy-and-morality/>, (Accessed on: 25/01/2023).
- Bock, Andreas M. and Ingo, Henneberg (2013). "Why Balancing Fails? Working Papers on International Politics and Foreign Policy", Available at: http://www.jaeger.unikoeln.de/fileadmin/templates/publikationen/AIPA2_2013.pdf, (Accessed on: 26/01/2023).
- Department of State (2023). "Secretary Blinken's Meeting with E3 Counterparts on Iran at Munich Security Conference", Available at: <https://www.state.gov/secretary-blinkens-meeting-with-e3-counterparts-on-iran-at-munich-security-conference>, (Accessed on: 27/01/2023)./
- doorley, Eleanor (2023). "Could the war in Ukraine be a catalyst for change in EU-Iran relations?", Available at: <https://www.theparliamentmagazine.eu/news/article/could-the-war-in-ukraine-be-a-catalyst-for-change-in-euiran-relations>, (Accessed on: 28/01/2023).
- Eu council (2023). "EU response to Russia's invasion of Ukraine", Available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion>, (Accessed on: 28/01/2023).,/
- Ischinger, Wolfgang (2023). "Two geostrategic challenges for 2023: Ukraine and Iran", Available at: <https://www.politico.eu/article/geostrategic-challenges-2023-ukraine-iran>, (Accessed on: 29/01/2023)./
- Kaleji, Vali (2023). "Iran and the Ukraine Crisis: Complexities and Considerations", Available at: <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13717-iran-and-the-ukraine-crisis-complexities-and-considerations.html>, (Accessed on: 20/02/2023).
- Keating, Dave (2023). "In 2022, the war in Ukraine awakened Europe. Here's how it must adapt in 2023", Available at: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/in-2022-the-war-in-ukraine-awakened-europe-heres-how-it-must-adapt-in-2023/>, (Accessed on: 28/01/2023).
- Khajepour, Bijan (2022). "Iran's Dilemmas in the Aftermath of the Ukraine Crisis", Available at: <https://valdaiclub.com/a/highlights/iran-s-dilemmas-in-the-aftermath-of-the-ukraine>, (Accessed on: 27/01/2023).,/

- Knights, Michael (2022). "What Iran's Drones in Ukraine Mean for the Future of War", Available at: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/what-irans-drones-ukraine-mean-future-war>, (Accessed on: 27/01/2023).
- Macias, Amanda (2023). "U.S. slaps Iran with another round of sanctions over drones used in Russia's war on Ukraine", Available at: <https://www.cnn.com/2023/01/06/us-sanctions-iran-over-drones-used-in-russias-war-on-ukraine.html>, (Accessed on: 15/02/2023).
- Maksak, Hennadiy (2023). "EU's Assistance to Ukraine: Looking Ahead to 2023", Available at: <https://www.globsec.org/what-we-do/publications/eus-assistance-ukraine-looking-ahead-2023>, (Accessed on: 17/02/2023).
- Pak Ayin, Mohsen (2023). "Ukraine crisis and Iran's fixed position", Available at: <https://farsi.khamenei.ir/others-note?id=49681>, (Accessed on: 24/01/2023). [in Persian].
- Oprysko, Caitlin (2020). "NATO plus ME': Trump proposes NATO expansion into Middle East", Available at: <https://www.politico.com/news/2020/01/09/trump-nato-expansion-proposal-096772>, (Accessed on: 23/01/2023).
- Reuters (2023). "EU to sanction Iran entities involved in Russian war in Ukraine - Von der Leyen", Available at: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-sanction-iran-entities-involved-russian-war-ukraine-von-der-leyen-2023-02-15>, (Accessed on: 17/02/2023)./
- Sanger, David (2022). "U.S. Scrambles to Stop Iran from Providing Drones for Russia", Available at: <https://www.nytimes.com/2022/12/28/us/politics/iran-drones-russia-ukraine.html>, (Accessed on: 09/02/2023).
- Soghman, Mardo (2023). "Will The Ukraine Invasion Kill the Nuclear Deal with Iran?", Available at: <https://www.iranintl.com/en/202202259585>, (Accessed on: 14/02/2023).
- Towfigh nia, Oliver (2023). "New EU sanctions to focus on Iran's role in Ukraine war, human rights crackdown: Lithuania", Available at: <https://www.aa.com.tr/en/europe/new-eu-sanctions-to-focus-on-irans-role-in-ukraine-war-human-rights-crackdown-lithuania/2735740>, (Accessed on: 27/01/2023).